

ÖREBRO UNIVERSITET
Humanistiska institutionen

Gregorius

Bengt Ohlssons roman *Gregorius* i dialog med
Hjalmar Söderbergs *Doktor Glas*

Andreas Hagman
C-uppsats Litteraturvetenskap
Handledare: Birgit Antonsson
Vårterminen 2006

Innehållsförteckning

1. Inledning	
1.1 Bakgrund	2
1.2 Syfte och frågeställningar	3
1.3 Material	3
1.4 Tidigare forskning	3
1.5 Författarpresentation	4
1.6 Metod	4
1.7 Writing-back	4
2. Analys	6
2.1 Normen	6
2.2 Berättarperspektiv	9
2.2.1 <i>Doktor Glas</i> (1905)	9
2.2.2 <i>Gregorius</i> (2004)	10
2.3 Handlingsförloppet	11
2.3.1 Pastor Gregorius i Söderberg	11
2.3.2 Doktor Glas i Söderberg	12
2.3.3 Pastor Gregorius i Ohlsson	13
2.3.4 Doktor Glas i Ohlsson	14
2.4 Fiktiv frihet	15
3. Slutord	21
Sammanfattning	25
Käll- och litteraturförteckning	26

1. Inledning

1.1 Bakgrund

2004 väckte Bengt Ohlsson mycket uppståndelse och fick sedermera motta Augustpriset för sin roman *Gregorius* (2004).¹ I denna uppsats undersöks hur denna roman för en dialog med Hjalmar Söderbergs *Doktor Glas* från 1905.²

Att föra en dialog med ett tidigare välkänt litterärt verk, är på inga sätt en ny företeelse. Exempel som kan nämnas är James Joyce *Ulysses*, som blickar tillbaka mot *Odyssén*, samt Jean Rhys *Wide Sargasso Sea* som för en dialog med Charlotte Brontës *Jane Eyre*. Det finns även ett exempel på en liknande rewriting inom den svenska litteraturen, där Gun-Britt Sundströms *För Lydia* (1978) tar upp en dialog med Hjalmar Söderbergs *Den allvarsamma leken* (1912).

Ur ett sensationsmässigt perspektiv är det inte svårt att räkna ut att en sådan roman kan skapa stor uppståndelse. Jag kan inte undgå att fråga mig om detta kan tänkas vara ett av motiven bakom Ohlssons ämnesval. Att spekulera i motiv till varför boken skrevs ser jag dock som vanskligt, men det kan ändå vara på sin plats att ha med sig dessa tankegångar under analysen. Det jag istället avser att fästa vikt vid, är hur Ohlssons *Gregorius*gestalt förhåller sig till hur denne framställs i Söderbergs roman.

I *Dialoger*³ menar Kjell Espmark att en intertextuell studie bör ske på en högre nivå än att man bara fokuserar på element i texten. Detta ser jag som applicerbart på denna studie då Söderberg i sin roman behandlar de moraliska betänkligheterna som *Doktor Glas* ställs inför: huruvida det är etiskt försvarbart att döda en annan människa för att rädda en annan. Utifrån Espmarks text avser jag först undersöka hur Ohlssons roman förhåller sig till Söderberg på ett textmässigt plan. Detta för att sedan behandla de mer övergripande aspekterna som Espmark menade på var de mest relevanta att undersöka. I Söderberg framställs pastor *Gregorius* som en motbjudande och avskyvärd människa. Detta ställs i stark kontrast mot hur han beskrivs i Ohlssons roman där han framställs på ett mer humant sätt. Jag kan därför se en poäng i att utforska vad som kan ligga bakom denna mer fördelaktiga gestaltning.

¹ Bengt Ohlsson, *Gregorius*, (Stockholm, 2004).

² Hjalmar Söderberg, *Doktor Glas*, (Stockholm, 2002). Första utgåvan 1905

³ Kjell Espmark, *Dialoger*, (Stockholm, 1985).

1.2 Syfte och frågeställningar

Syftet med denna uppsats är att undersöka hur normen i Bengt Ohlssons *Gregorius* (2004) förhåller sig till den i Hjalmar Söderbergs *Doktor Glas* (1905).

För att uppnå syftet vill jag besvara följande frågor:

Vad vill Söderberg respektive Ohlsson säga, argumentera för i sina verk?

I detta innefattas den centrala frågan om normen i deras respektive verk och vad den avser uttrycka. Efter att ha behandlat detta så blir en nästa fråga:

Hur gör Ohlsson när han för fram sina idéer i förhållande till Söderberg?

Avslutningsvis diskuterar jag relativt fritt kring tänkbara motiv till Ohlssons roman:

Varför har Ohlsson författat denna roman?

1.3 Material

De två skönlitterära texter som ligger till grund för denna uppsats är Bengt Ohlssons *Gregorius* (2004) samt Hjalmar Söderbergs *Doktor Glas* (1905). *Gregorius* skulle kunna omnämnas som en dialog med *Doktor Glas*, där pastor Gregorius i Ohlssons fall fungerar som berättare. Den går att läsa som en, från Söderbergs roman, fristående text men mycket av förståelsen av innehållet skulle då gå förlorad.

Som teoretiska utgångspunkter har jag använt mig av Espmarks text om dialog men kanske först och främst av inledningen till Jean Rhys *Wide Sargasso Sea*⁴ skriven av Hilary Jenkins.

Vidare har jag även tagit del av en hel del intervjuer och recensioner med Bengt Ohlsson i samband med *Gregorius* samt utdelandet av Augustpriset.

1.4 Tidigare forskning

Det har skrivits mycket om Hjalmar Söderbergs författarskap och inte minst om hans roman *Doktor Glas*. I denna uppsats inriktar jag dock mina ansträngningar till att analysera Bengt Ohlssons dialog med denna. Därför lämnar jag en i sammanhanget välkänd forskare som Bure Holmbäcks forskning därhän, då den till mångt och mycket koncentrerar sig på de biografiska aspekterna av Söderbergs författarskap. Istället har jag valt att använda mig av artiklar om Bengt Ohlsson, som publicerades kring utgivningen av *Gregorius*, samt då han fick Augustpriset 2004.

⁴ Hilary Jenkins, "Introduction", i Rhys, Jean *Wide Sargasso Sea*, (London, 2001).

Anledningarna till att det inte finns så mycket material att tillgå är att denna roman är tämligen ny. Därför har det fallit sig så att sekundärlitteraturen till denna uppsats nästan uteslutande består av recensioner av och artiklar om Bengt Ohlssons roman.

1.5 Författarpresentation

Bengt Ohlsson, född 1963, är uppvuxen i Stockholm. Hans debutroman var *Dö som en man* och denna utkom 1984. År 2000 kom *Se till mig som liten är* ut, och den innebar att han åter uppmärksammades. Det verk som han till dags dato kanske är mest känd för är *Gregorius*, som utkom 2004, och som han samma år tilldelades Augustpriset för. Han skriver även dramatik samt har varit krönikör i *Dagens Nyheters* fredagsbilaga *På stan* sedan 1988.

1.6 Metod

För att uppnå syftet med denna uppsats har jag valt att använda mig av en tematisk-komparativ metod. Detta arbetssätt kan närmast beskrivas som en jämförelse på två plan. Tidigare nämndes Espmark, och hur man inte bara har texten att förhålla sig till. En intertextuell studie bör även ske på ett högre plan. Att då ta ett steg tillbaks från texten, och även inbegripa jämförelser av normen, torde passa in väl under detta.

1.7 Writing back

Antingen man vill det eller inte tar varje framställning upp en dialog med tidigare framställningar.⁵

Detta är Michail Bakhtins ord citerade av Espmark. Att Ohlssons *Gregorius* för en dialog med Söderbergs *Doktor Glas* kan sägas vara ställt bortom alla tvivel.

I samma text av Espmark behandlas Gerald Genette som, i sitt arbete *Palimpsestes, La littérature au second degré* (1982), skrev om hur man kan förhålla sig till intertextualitet. Genette gör en grovindelning i fem kategorier, där hypertextualiteten är den som torde vara mest relevant att behandla i detta fall. Här relateras den nyskrivna texten, hypotexten, till den ursprungliga hypertexten. I denna uppsats fungerar Bengt Ohlssons *Gregorius* därmed som hypotext, alltmedan Hjalmar Söderbergs *Doktor Glas* blir hypertexten.

⁵ Kjell Espmark, *Dialoger*, (Stockholm, 1985), s. 20.

Med detta som något av en utgångspunkt har jag letat efter tidigare exempel som liknar det som Ohlsson har gjort. Det står ganska snabbt klart att det inom litteraturhistorien finns många exempel på hur författare har använt sig en föregående text som utgångspunkt, eller som nav i en deras nya berättelse. Ett väldigt känt exempel på detta är James Joyce *Ulysses* (1922) som är en omskrivning av *Odyssén*.

Jean Rhys *Wide Sargasso Sea* (1966) är ytterligare ett exempel på rewriting. Den använder Charlotte Brontës klassiker *Jane Eyre* (1847) som en utgångspunkt varifrån den bygger upp sin egen berättelse. Istället för att som i Brontës fall låta Jane vara jagberättaren blir det i Rhys fall, Bertha Mason/Antoinette Cosway som berättar historien. Detta medför att läsaren får den tidigare ”okända” förklaringen till varför Mason/Cosway blev galen. Rhys kände, trots att hon uppskattade och gillade den litterära kvaliteten i *Jane Eyre*, att den inte var komplett och ville därför åtgärda detta. Romanen har alltså *Jane Eyre* som utgångspunkt men den ändrar en del centrala tidsaspekter. Exempelvis inleds den utanför *Jane Eyres* tidsaxel och berättar om en del om barndomens år. Vidare så överensstämmer inte Bertha Masons eller Mr Rochesters åldrar med originalet. Anledningen till denna förändring är för att den ska passa in på Rhys historia.

Rhys ville på många sätt utveckla, utforska och modernisera, men samtidigt hålla fast vid de ursprungliga frågorna. Att göra en rewriting av en klassiker kallas även ofta ”Writing-back” Som jag nämnde i inledningen kan man som läsare fråga sig vad motivet till denna ”Writing-back” är. I en intervju sa Jean Rhys:

The mad first wife in Jane Eyre has always interested me. I was convinced Charlotte Bronte must have had something against the West Indies and I was angry about it. Otherwise why did she take a West Indian for the horrible lunatic, for that really dreadful creature?⁶

I introduktionen kan man även läsa ett påstående som säger:

It is not necessary to have read Jane Eyre in order to enjoy *Wide Sargasso Sea*, although most readers will know of it. Still, there are some interesting parallels and cross-references.⁷

Dessa citat får mig att ställa frågan om vad som kan tänkas ligga bakom Ohlssons val av ämne. Då Ohlssons bakomliggande motiv inte är det centrala i denna uppsats kommer dessa resonemang att återkomma först i slutorden.

⁶ Jenkins, (2001), s. viii.

⁷ Jenkins, (2001), s. xi.

2. Analys

I denna del av uppsatsen behandlas först vad Söderberg respektive Ohlsson vill säga, argumentera för i sina verk. Detta innefattar främst vad normen i *Doktor Glas* respektive *Gregorius* vill säga. Därefter riktas ansträngningarna mot hur Ohlsson för fram sina idéer i förhållande till Söderberg. I samband med detta så inbegrips bland annat handlingen och den fiktiva frihet som Ohlsson har skapat sig.

I de fall som jag citerar Söderbergs *Doktor Glas* eller Ohlssons *Gregorius* så kommer detta att anges i samband med citatet genom att titel och sidnummer uppges.

2.1 Normen

Hjalmar Söderbergs *Doktor Glas* handlar lite kortfattat om en doktor vid namn Glas som i sin praktik får besök av fru Helga Gregorius. Hon har av olika anledningar fått avsmak för sitt äktenskaps plikter och vill få hjälp att bli kvitt dessa. Doktorn försöker inledningsvis avråda maken pastor Gregorius från all sexuell aktivitet och hans metoder blir allteftersom mer och mer drastiska. När förmaningarna om att pastorn allvarligt äventyrar sin hälsa genom fysiska ansträngning inte hjälper, beslutar doktorn till sist att döda honom.

Det som står i centrum alltigenom romanen är doktor Glas funderingar om det kan vara rätt att ta en annan människas liv. En aspekt som kan urskiljas som bakomliggande till doktors tankegångar, och sedermera hans ställningstagande, är hur hans eget liv ter sig. Han återkommer till att det bara passerar honom förbi och mordet kan uttydas som ett uttryck för att han försöker göra något åt det. Istället för att bara förbli en person som låter livet glida förbi så ser han denna handling som en möjlighet att visa att han har möjligheten att förändra saker.

Sammanfattningsvis kan normen i *Doktor Glas* sägas vara om det kan vara försvarbart att ta livet av en annan människa och i så fall på vilka grunder.

Elisabeth Stenborg nämner att hon anser att det är ställt utom alla tvivel att det är Söderbergs aversion mot kristendom och kyrka som tar sig uttryck i romanen.⁸ På samma sätt kunde *Wide Sargasso Sea* ses som en kritik mot hur Mr Rochesters första fru, som var från Västindien, gestaltades. Utan att gå in alltför mycket på detta här, så kan man ta med sig detta, när normen i *Gregorius* behandlas härnäst.

⁸ Elisabeth Stenborg, "Får man använda historiska och litterära gestalter hur som helst?", (2005), *Signum* nr 1.

Ohlsson låter i sin roman en åldrande mans tankar kring livet stå i centrum. Pastor Gregorius oroar sig för sin hälsa och särskilt sitt hjärta. Inledningsvis blir han undersökt av doktor Glas med påföljden att han blir tillrättad en vistelse i Porla. Där får han reda på att det egentligen inte är något fel hans hjärta och att doktor Glas på något sätt har misstagit sig, antingen omedvetet eller medvetet. Pastorn vågar dock inte konfrontera doktor Glas, utan går istället i egna funderingar kring sin eventuella hjärtåkomma. På samma sätt undviker han att konfrontera hustrun Helga i samband med att hennes otrohet kommer till hans kännedom. I mångt och mycket blir han en individ som bär stora kval på sina axlar, men inte vet hur han ska bemöta dem. Han oroar sig även för sin församling och dess medlemmar men inte heller här delar han med sig till någon av sina tankar.

Enligt Stenborg så framställs inte pastorn som en odelat sympatisk man. Hon menar att hans första möte med sin blivande fru Helga, som då bara är 12 år, närmast ger ett pedofiliskt intryck. Slutligen påpekar hon att det som skiljer Ohlsson från hur Söderberg tecknar pastorn är att han inte framstår som någon religiös hycklare. Istället så tror han verkligen på det han förkunnar och bryr sig om sin församling och sina medmänniskor.⁹

Normen kan även uttydas som en motpol till ”ensam är stark”. Det visar ju även de känslor som väcks när han träffar Anna under sin vistelse i Porla. De tar där långa promenader och håller förtroliga samtal. Här finner han den gemenskap som han saknat och som han önskar att han kunde finna hos Helga. Det som sedermera blir hans nederlag är att han inte vågar ta konfrontationen med Helga. Han ”rättar” istället in sig i ledet och betar sig på det sätt som han tror erfordras av honom. Kanske borde han istället bejaka det liv som han längtar efter, istället för att bara nöja sig med det han har. Såväl samhället som han själv sätter dock bojar på honom och någon väg ut verkar inte stå att finna.

Lite ironisk finner han i slutet en väg ut ur detta, men inte riktigt den han tänkt. Det kan på inga sätt utläsas som att han är medveten om att doktor Glas avser ta hans liv, något som ju skildras i Söderbergs roman. Samtidigt blir hans artighet och godtrogenhet hans egen dödsdom. Det som kan ifrågasättas är vad som egentligen ligger bakom att han inte ifrågasätter doktorn starkare. Istället skjuter han nu upp sina frågor tills det är för sent. Även i detta kan man läsa in den tidigare nämnda normen, där det handlar om att inte bara acceptera att vara en slav under tiden. Det finns faktiskt möjlighet att göra egna val, och det är just dessa som gör en till människa. När pastorn avsäger sig dessa så kan det ses som att hans rättigheter

⁹ Stenborg, (2005).

att existera upphör. Även om det kanske inte är Ohlssons främsta syfte med denna bok kan man ändå utläsa drag av existentialismen där just valet av handling är centralt.

I en intervju besvarar Bengt Ohlsson hur han upptäckte pastor Gregorius på nedanstående sätt:

– Lite i taget, i takt med mina omläsningar av Doktor Glas. Det började med när doktor Glas utgår från att Gregorius hycklar när han säger att det kanske är Guds mening att han ska få barn och därför inte låter Helga vara ifred. Då började jag undra över varför Gregorius resonemang var så otänkbart? Han närmar sig sextio, det är hans andra barnlösa äktenskap. Det är inte orimligt att han faktiskt vill ha barn. Sedan kom andra tankar tätt i hälarna på den tanken.¹⁰

När man läser detta svar kan man se mycket av det romanen behandlar. I den porträtteras en åldrande man och hans tankar kring livet. Pastor Gregorius framställs inte alls som den vedervärdige hycklaren som han gör i Söderbergs roman. Istället för att bara svälja det karaktärsporträtt som Söderberg presenterar så gräver Ohlsson sig in i tänkbara bakomliggande faktorerna. Det ska även snabbt poängteras att pastorn på inga sätt framställs som en hjälte. Istället blir skillnaden att han levandegörs på ett annat sätt i jämförelse med *Doktor Glas*. Där får han stå för en nidbild för delar av kyrkan som anses vara icke önskvärd. Nu tas han istället ner på ett plan där han blir till en människa bland andra, med sina fel och brister men med en stor längtan efter kärlek och närhet. Det är alltså inte alltför svårt att utläsa vad det är som Ohlsson gör i sin roman. Dock kan det ifrågasättas om det är berättigat att ta en litterär karaktär i sina egna händer och ändra honom på detta sätt. I följande citerade intervju så uttrycker Ohlsson just vad som kan ses som hans avsikt med romanen och även hur han valt att förhålla sig till pastorn. Bilden av pastorn framstår som relativt objektiv, där Ohlsson istället för att moralisera eller svartmåla, mer enbart presenterar och utvecklar:

¹⁰ Elisabeth Hjorth, ”Att bli en älskande människa”, *Trots allt* (2005), nr 1.

Fast det är ju ett slags våldtäkter det handlar om, också i *Gregorius*? Någon recensent skrev att Bengt Ohlsson nonchalerar Hjalmar Söderbergs kvinnoperspektiv och verkar trött på dagens feminism.

– Det där förstår jag bara inte, hur kan man komma fram till något sånt efter att ha läst min bok? Är det förbjudet att berätta om en sådan här gammal ful gubbe? Jag tycker det är sorgligt om vissa personer inte ska ha tillträde till det litterära rummet bara för att de är män och gamla och äckliga.¹¹

Detta citat kan även jämföras med hur Rhys rewriting förhöll sig till *Jane Eyre*. Där det i detta fall kunde ses som en kritik mot sin föregångare, kan det dock inte riktigt utläsas på samma sätt här. Istället kan man sammanfattningsvis säga att *Gregorius* blir en roman som visar den åldrande mannens rätt till existens. Bara det faktum att Ohlsson har författat en så lång roman är svar på nog på frågan om pastorns liv är värt något. Där doktor Glas i Söderberg avhumaniserar pastorn, för att kunna fransäga dennes rätt att leva, så blir Ohlssons roman i sig ett berättigande för pastorns existens.

2.2 Berättarperspektiv

I detta avsnitt behandlas hur berättartekniken ser ut i de båda romanerna. Först behandlas Söderberg, och sedan hur Ohlsson har valt att förhålla sig dennes roman *Doktor Glas*.

2.2.1 *Doktor Glas*

Redan i första raden av romanen får man se att det rör sig om en jagberättare:

Jag har aldrig sett en sådan sommar. Röt månads hetta sedan mitten av maj. Hela dagen står i ett tjockt töcken av damm alldeles stilla över gatorna och torgen. (*Doktor Glas*, s.7)

Några sidor senare uppmärksammar man att *Doktor Glas* berättelse kommer läsaren tillhanda genom hans egna dagboksanteckningar:

Jag sitter vid mitt öppna fönster nu och skriver detta - för vem? För ingen vän och för ingen väninna, knappt för mig själv ens, ty jag läser icke i dag vad jag skrev i går och kommer icke att läsa det i morgon. Jag skriver för att röra min hand, min tanke rör sig av sig själv;

¹¹ Hjorth, (2005).

skriver för att döda en sömnlös timme. Varför får jag inte sova? Jag har ju inte begått något brott. (Doktor Glas, s.10f)

Man kan fråga sig varför Söderberg valt denna typ av berättare. Det känns inte som ett självklart val att låta en läkare framföra sina tankar på detta sätt. Samtidigt så kan det vara värt att ha i åtanke att dokumentation i sig är starkt sammanknippt med läkaryrket. Denna dokumentation innehåller dock snarare drag av personliga tankar om allehanda tillkortakommanden i livet än objektiva återgivningar av faktiska händelser. Hans tankegångar präglas helt enkelt av ett liv som inte berikats av den kärlek som han på många sätt eftersträvar.

Det kan även vara på sin plats att lägga till att detta berättarperspektiv på inga sätt förändras. Det förblir doktor Glas tankar kring det uppstådda dilemmat som läsaren får ty sig till och som för berättelsen framåt.

2.2.2 *Gregorius*

I *Gregorius* är handlingsförloppet till mångt och mycket det samma, men perspektiv och berättarteknik är annorlunda. Ohlsson låter pastor Gregorius vara huvudperson i denna roman. Hela hans liv rullas upp under den sommar då berättelsen utspelar sig. I Ohlsson tar pastorn ett steg framåt och blir "verklig", en individ som känner längtan, kärlek, sorg och smärta. Till detta får han tämligen mycket utrymme, en bit över fyrahundra sidor att jämföras med *Doktor Glas* som stannar vid en bit under tvåhundra. Detta medför att berättarperspektivet blir idébärande i Ohlsson roman. Pastor Gregorius förvandlas därigenom från objekt till subjekt.

En markant skillnad är att det inte rör sig om dagboksanteckningar som i Söderbergs fall. Istället utspelas romanen i form av såväl minnen som återblickar. *Gregorius* inleds med följande passage:

Efter kvällsvarden säger Helga att hon tänker ta en promenad. Märit är i full färd med att duka av. Jag tycker mig se hur någonting förändras i Märits trötta, gulnande ansikte; som om en rullgardin far upp. (Gregorius, s.9)

Ohlsson håller sig förlagan trogen så till vida att berättartekniken är konstant genom hela romanen. Där det är i Söderbergs fall är doktor Glas som framför det som utspelade sig en varm Stockholmsommar, så fungerar det i Ohlssons fall på ett liknande sätt, med den skillnad att det då återges utifrån pastorns perspektiv.

Det kanske mest anmärkningsvärda, och samtidigt det kanske mest diskutabla, är hur Ohlsson valt att avsluta sin roman. Detta återkommer jag dock till senare i uppsatsen då jag behandlar handlingsförloppet.

Angående stilen i romanen så framförde Stenborg en kritik. Hon menade att där Söderbergs språk visar prov på en av Sveriges stora stilister, med en skenbart enkel prosa, blir Ohlssons stilistik bara platt.¹²

2.3 Handlingsförlopp

I detta avsnitt avser jag att behandla hur Ohlsson förhåller sig till Söderberg. Först presenterar jag lite kort hur huvudkaraktärerna, doktor Glas samt pastor Gregorius, framställs i de olika romanerna, för att sedan inrikta mig på handlingsförloppet. När det gäller detta kommer jag att koncentrera mig på den fiktiva frihet som Ohlsson tar sig i förhållande till Söderberg.

2.3.1 Pastor Gregorius i Söderberg

I Söderberg tror sig Glas möta pastorn redan i det inledande stycket. Det visar sig dock snart att han misstagit sig, men man får redan här en föraning om hur denne förhåller sig till pastorn:

Men varför ska jag jämt möta pastor Gregorius? Jag kan inte se den mannen utan att jag kommer att tänka på en anekdot jag en gång i tiden hörde om Schopenhauer. Den bistre filosofen satt en kväll i ett hörn i sitt kafé, ensam som vanligt; dörren öppnas och en person men ett osympatiskt utseende stiger in. Schopenhauer betraktar honom med ett ansikte, förvridet av vämjelse och fasa, rusar upp och börjar dunka mannen i huvudet med sin käpp. Det var bara med anledning av hans utseende. (Doktor Glas, s.7f)

Pastorn framställs ingalunda på ett smickrande sätt i detta utdrag, och denna ton fortsätter när de verkligen träffar varandra:

Jag hoppades att prästen inte hade sett mig och att han inte heller skulle känna igen min ryggtavla, och jag hade redan glömt honom, då jag plötsligt fick se honom stå bredvid mig med armarna på broräcket liksom jag och huvudet på sned- i alldeles samma attityd som för tjugo år sen i Jakobs kyrka, då jag satt i familjebänken vid min salig mors sida och för första gången såg denna förskräckliga fysionomi skjuta upp i predikstolen som en otäck svamp och klämma i med sitt abba, käre fader. Samma feta, grådaskiga ansikte, samma

¹² Stenborg, (2005).

smutsgula polisonger, litet gråa nu kanske, och med samma outgrundliga gemena blick bakom glasögonen. (Doktor Glas, s.8)

Man kan fråga varför personteckningen av pastorn ter sig på detta sätt. Det tycks ganska tydligt att det ingalunda är meningen att man som läsare ska känna medkänsla med denna karaktär vars blotta närvaro framkallar känslor av äckel hos doktor Glas.

Romanen ifråga diskuterar huruvida det är acceptabelt att ta livet av en annan människa och romanens komponering medför att normen svarar i positiv mening.

Det personporträtt som träder fram av pastorn, är en man som beskrivs som liderlig, hycklande och inskränkt. Han framställs även på ett väldigt fysiskt sätt vilket kan jämföras med Ohlssons porträttering.

2.3.2 Doktor Glas i Söderberg

De sidor som man ser framträda hos doktor Glas är inte alls lika fysiskt uppenbara. Han framställs som en karaktär som visar en uppgivenhet och en livströtthet intill dödslängtan vilket framgår av nedanstående citat:

Jag, medicine licentiaten Tyko Gabriel Glas, som stundom hjälper andra men aldrig har kunnat hjälpa mig själv, och som vid fyllda trettitre år aldrig har varit när en kvinna. (Doktor Glas, s.11)

Ställning, anseende, framtid. Som om jag icke var dag och var stund vore beredd att packa dessa kollin ombord på det första bästa skepp, som kommer lastat med en handling. En verklig handling. (Doktor Glas, s. 15)

Jag hade lagrat dem till mig själv, för flera år sedan, och det är litet cyankalium i dem. Jag gick inte just i aktuella självmordstankar då jag gjorde i ordning dem åt mig, men jag ansåg, att en vis man bör vara förberedd. (Doktor Glas, s.76)

Den bild som växer fram är alltså inte lika fysisk som den av pastorn. Stora delar av romanen handlar om doktorn och hans tankar, som till mångt och mycket kretsar kring pastorns fru Helga, samt de som berör hennes eget liv. Trots, eller kanske på grund av, att livet är sorgligt drömmer han om närheten till en annan människa och den sanna kärleken.

2.3.3 Pastor Gregorius i Ohlsson

Redan tidigt i romanen möter man Pastorns självbild:

Jag kan konstatera att jag bär omkring på mitt eget fängelse, och jag vet att det är sant
(Gregorius, s.25)

Detta uttalande framstår i mångt och mycket som ett uppgivet konstaterande. Samtidigt så förklarar han senare hur han ser på livet:

Birger eftersträvade perfektionen. Det har jag aldrig gjort. Tanken att man en dag skulle kunna beskriva sitt liv, och inte upptäcka någonting som man vill förändra eller förbättra, är för mig fasansfullt. Det är då, förställer jag mig, som den verkliga livsledan träder in. Så länge man strävar efter fullkomligheten har våra liv en mening. (Gregorius, s.50)

Citatet ovan kan ses som att han hela tiden vill ha något att sträva efter i livet. Samtidigt kan det jämföras med hur Söderberg porträtterar doktor Glas. Båda två blir karaktärer som strävar efter kärleken och lyckan, men av olika anledningar verkar ha svårt att nå den.

Det följande stycket visar på ett tydligt sätt hur Pastorn ser på sig själv. Han har en stark önskan om att finna lyckan och kärleken, men den skymtar bara förbi snabbt och är förgängligheten personifierad. Detta är återkommande genom hela romanen, liksom känslan av att vara fängslad i sin egen kropp. Han känner sig ful och tjock och denna känsla väcker även hans egen avsmak vilket medför en stark längtan efter ett annat liv:

Jag vet att det är fel, jag vet att vi borde hejda oss. Men jag får inte ur mig ett ljud. Jag kryper ner bredvid henne. Jag avskyr min kropp, det har jag alltid gjort. Under några välsignande ögonblick tillsammans med henne lyckades jag glömma det, och i hettan från hennes förälskade blickar kunde jag till och med känna mig vacker, och jag antar att detsamma gäller för henne. (Gregorius, s.340)

Samtidigt så har han ändå stött på de fåtaliga dagar och ögonblick då han kan acceptera sig själv. Just dessa är vad som gör att hans glöd fortfarande hålls vid liv. Detta accentueras under hans vistelse i Porla, där han efter att ha fått reda på hustruns otrohet, själv finner något som kan liknas vid sann lycka, då han förälskar sig i Anna. I hennes samvaro så, kanske inte glömmer, men förbiser han det som tidigare har gjort honom så ont. I det följande utdraget får man helt enkelt se en människa som kan ha overseende med fysiska brister som i andra fall plågar honom djupt:

Långsamt reser jag mig och låter kläderna falla. Jag är lika gammal som förut, lika tjock och otymplig. Men nu kan jag tycka att det inte är hela världen. Jag är knappast ensam om det. När man tänker närmare på saken, är det rentav ganska lustigt. (Gregorius, s.348)

När han sedan reser hem från Porla så får man en bild uppmålad, där han sitter på tåget, som visar hur djupt förankrad hans kroppsmedvetenhet är. Han har under vistelsen förändrats, kanske är det några tunga stenar som lättat från hans hjärta, han har ju funnit ett nytt hopp i tillvaron. Istället för att säga något i stil med att han känner sig lättare till mods, så uttrycks detta istället genom att han påtalar att han gått ner i vikt:

Varje gång tåget färdas genom en tunnel, eller längs en mörk skog, och det går bra att spegla sig i fönstret, passar jag på att granska mina anletsdrag, och jag tänker, åtta kilo. (Gregorius, s.369)

Man kan konstatera att det går ganska lätt att jämföra Söderbergs gestaltning av doktor Glas och Ohlssons pastor Gregorius. I båda dessa fall handlar det om människor som törstar efter kärlek och att känna närheten till en annan människa.

Jag kommer att återkomma till detta, men det är just under pastorns vistelse i Porla som denna sida av honom tydligt växer fram. Det är där som han träffar Anna och deras möte medför att han blir sedd av en annan människa. Genom deras möte blir han åter humaniserad från att i *Doktor Glas* blivit frånkänd sina mänskliga rättigheter.

Med tanke på den förvandling han genomgår vid hälsobrunnen ser jag alltså även de förlorade åtta kilo som att han inte har en lika stor börda att bära på längre. Han har helt enkelt lättat sitt hjärta som till bristningsgränsen varit fyllt av en längtan efter kärlek och känner sig därmed förklarligt nog lättare till mods.

2.3.4 Doktor Glas i Ohlsson

Följande passage kan på ett ganska konkret sätt påvisa hur Ohlsson förhåller sig till Söderberg. I detta fall utspelar sig precis samma scen, men den beskrivs utifrån den motsatte karaktärens perspektiv:

Jag ska just gå hem när jag får syn på doktor Glas. Han står ett tiotal meter bort och ser ut över vattnet, samtidigt som han stryker sin lilla mustasch med hastiga, nervösa rörelser. Jag får en egendomlig tanke: att han spejar ner i vattnet för att se om någonting ska flyta upp

[...] till slut upptäcker han mig, han hälsar med ett ansträngt leende och frågar hur det står till, och medan jag i lätt ton redogör för mina oregelbundna hjärtrörelser slås jag av tanken att doktorn kanske också har gått omkring på gatorna och längtat efter att få vara i fred, att ingen ska känna igen honom, att ingen patient ska ge sig till känna och vältra sin skröplighet över honom. (Gregorius, s.27)

I mångt och mycket så visar den ett relativt strikt förhållningssätt till Söderberg och berättelsen i *Doktor Glas* som jag tidigare behandlade i avsnitt 3.3.1.

Denna scen beskriver deras möte och hur pastorn resonerar kring doktor Glas. Det går att urskilja en djup medmännisklighet och vördnad inför andra människor i denna scen. Pastorn granskar doktorn på avstånd och tillskriver honom egenskaper som han egentligen inte kan säga så mycket om. Dessa tillskrivna egenskaper är inte överdrivet glorifierande med samtidigt långt ifrån nedlåtande:

Jag sneglar på doktorn, och åsynen av hans släta kinder får mig att känna mig eländigt orakad, och jag undrar vad det är som gör mig så angelägen om att vinna denne mans godkännande, kanske rentav hans tillgivenhet, när det är så uppenbart att jag aldrig kommer att lyckas. (Gregorius, s.30)

I detta fall blir nästan Glas en uppenbarelse av det som pastorn strävar efter. Gregorius ser samtidigt att de aldrig kommer att få några starka band men det finns ändå något som drar honom till doktorn.

2.4 Fiktiv frihet

Om man ska undersöka hur Ohlsson förhåller sig till handlingsförloppet i Söderberg så finns det ett antal olikheter men även likheter. Man kan säga att grundstrukturen finns kvar. Ohlssons roman utspelar sig i samma tid och miljö som *Doktor Glas*; dock har den kryddats med tidigare händelser som format pastorn till den han är. Vidare så finns hans vistelse vid hälsokällan i Porla beskriven tämligen utförligt. En sak som man kan verka förbryllande är dock slutet av romanen, vilket jag återkommer till.

Det finns alltså ett antal mer eller mindre tydliga exempel på hur Bengt Ohlsson har skapat sig en fiktiv frihet. Detta begrepp är ingen vedertagen term men kan på ett bra sätt tydliggöra hur Ohlsson förhåller sig till Söderbergs roman. Han har som tidigare nämnt bibehållit grunden av Söderbergs roman men har vid tillfällena utvecklat berättelsen för att berätta

pastorns historia. Vad Ohlsson har gjort, är att han skapat sig utrymme utifrån Söderbergs roman, för att på så sätt kunna berätta sin historia.

Några svar och förklaringar till detta står att finna i en intervju av Elisabeth Hjort där Bengt Ohlsson resonerar kring Gregoriuskaraktären. Bland annat säger han att han efter omläsningar av *Doktor Glas* kunde urskilja vad som sedermera utmynnade i hans roman *Gregorius*. Vidare så kan det följande citatet ses som en bakomliggande faktor till hela romanen och dess utformning:

Frågan jag ställde mig var: Hur kan den här berättelsen se ut om man frigör sig lite från doktors berättelse? ¹³

I inledningen av Ohlsson får man pastorns bakgrund berättad. Bland annat får man reda på hur han träffar Helga redan då hon är ung och då pastorns tidigare fru Lydia fortfarande är vid liv. Första gången pastorn träffar Helga är hon bara barnet:

Hon var tio år när jag såg henne första gången. Det var under en mottagning hemma hos hennes familj. Jag hade lärt känna Birger, hennes far, när vi renoverade församlingsgården. (Gregorius, s.40)

Detta kan jämföras med hur Rhys förhöll sig till Brontë och hur hon skapade sig en fiktiv frihet där romanen inleddes utanför tidsaxeln i *Jane Eyre*.

Gregorius och Lydia blev trots många försök barnlösa och till att börja med var något av Gregorius dröm att få adoptera Helga. Även här ser man att pastorn strävar efter att ha människor att hålla av:

Jag kände hur något stramade i ansiktet, och så förstod jag att det berodde på att jag log brett, och att jag inte visste hur länge jag hade gjort det. Att det kanske var ett ovanligt leende, som tog många otränade ansiktsmuskler i anspråk. (Gregorius, s.43)

I denna scen går det att urskilja hur mycket han eftersträvar kärlek, och samtidigt den avsaknad som han upplevt. Att ha levt ett liv så fattigt på känslor att han inte är bekant med ett leende ter sig sorgligt. Samtidigt ser man en väldigt varm sida av honom när man känner hur mycket denna glädje betyder för honom. Till viss del så ger detta honom ändå hopp om en

¹³ Hjorth, (2005).

mer dräglig tillvaro och att dessa små ljusglimtar kan dyka upp på de mest oförutsedda platser.

I det följande citatet ges ett uttryck för pastorns syn på livet:

Min definition av synd är att man avhänder sig möjligheten att bli en älskad människa.
(Gregorius, s.77)

Detta konstaterande kan ses som en förstärkning av det som redan har omnämnts. Hans avsikter är goda men på grund av olika omständigheter i livet har inte alltid resultatet blivit lika fördelaktiga. I Söderberg framstår det som om pastorn är en vedervärdig person på de flesta sätt. När man läser Ohlsson går det dock inte att undgå att se relativt många likheter mellan hur pastorn och doktorn har framställts. I mångt och mycket kan man urskilja samma sidor hos de båda karaktärerna. Exempelvis är kärlekstörsten och längtan efter närhet något som är gemensamt för dem. Samtidigt blir just deras oförmåga att uppnå denna, men att fortsätta drömma om den är en annan gemensam nämnare. Följande utdrag ur Söderberg är ganska signifikativt för detta och tämligen välkänt:

Man vill bli älskad, i brist därpå beundrad, i brist därpå fruktad, i brist därpå avskydd och föraktad. Man vill ingiva människorna någon slags känsla. Själen ryser för tomrummet och vill ha kontakt till vad pris som helst. (Doktor Glas, s.80)

Det rör sig ingalunda om någon objektiv dokumentation, utan snarare en väldigt personlig sådan. Utifrån det ovanstående citatet kan frågan, om vad det är som gör att Glas inte anser att pastorn har rätt att leva, ställas. Glas säger själv att alla personer strävar efter närhet, och hur avsmaklig pastorn ter sig torde även han vara en människa av kött och blod. Följande citat från Ohlssons roman visar att de två människans tankar påminner mycket om varandras:

Man gör sina plikter, men man framlever sitt liv i en likgiltighet inför sig själv och de människor som finns i ens närhet. Och man skulle lika gärna kunna vara en myra. Det är att leva i synd. Det är att vända sig bort från Gud. Att rycka på axlarna åt alla de möjligheter som Han givit oss. (Gregorius, s.78)

Detta ställs i stark kontrast till den bild av Gregorius som målas upp i *Doktor Glas*. Denna bild skildrar ett sorgligt människöde som både Glas och Gregorius har gått till mötes. Dock får Gregorius vistelse vid hälsokällan i Porla ge uttryck för att pastorn faktiskt fortfarande

besitter möjligheten att känna och även uttrycka känslor. Denna vistelse får inte heller något utrymme i *Doktor Glas*. Det Bengt Ohlsson gör är helt enkelt att han utnyttjar tillfällena som Söderberg ger för att utveckla sin berättelse. Då Söderberg antyder ett händelseförlopp så spinner Ohlsson helt sonika vidare på det. Det tydligaste exemplet på detta blir just pastorns vistelse vid Porla. Den öppning som Ohlsson ser att utveckla historien kring pastor Gregorius ges i följande passage i Söderberg:

Det är heller inte bra för pastorn att gå i staden hela denna varma sommar. En badsejour på sex veckor skulle göra pastorn mycket gott; Porla eller Ronneby. Men då måste pastorn naturligtvis resa ensam. (Doktor Glas, s.59)

Denna uppmaning återfinns även i Ohlsson där Glas säger:

Det är heller inte bra för pastorn att gå i staden hela denna varma sommar. En badsejour på sex veckor skulle göra pastorn mycket gott. Porla eller Ronneby. Men då måste pastorn naturligtvis resa ensam. (Gregorius, s.248)

I *Gregorius* spinner denna vistelse över ett hundratal sidor och det är just under denna vistelse som man verkligen får se en utveckling av pastorns karaktär. Här uppenbaras det för honom att besvarad kärlek inte alls är omöjligt. Han träffar Anna som är gift men som han tyr sig till och sedermera utvecklas det en romans mellan dem. I hennes sällskap kan han vara den han egentligen vill och han känner sig lycklig. Då han reser hem lovar han henne att de ska mötas igen och hon lovar att vänta på honom. Allting är därmed utstakat för ett lyckligt liv för dem bara han vågar ta upp konfrontationen med Helga, vilket det visar sig att han inte gör.

Denna vistelse är det som kan sägas utgöra stommen i Ohlssons roman och den finns knappt omnämnd i Söderberg. Hade det bara varit för de övriga delarna av romanen hade det varit svårt att uttyda vad den vill berätta. Att Ohlsson på detta sätt skapar sig en fiktiv frihet kan ses på olika sätt. Ur en synvinkel så skapar det möjligheter för honom att bygga ut karaktärsbeskrivningen och därmed levandegöra pastorn på ett annat sätt än vad som görs i Söderberg.

När han sedan kommer hem så har Helga ordnat en välkomstfest. Den är på inga sätt varm och välkomnande, utan genomsyras av en märklig och obehaglig känsla. Hela tillställningen känns väldigt krystad och det är inte att man kan undgå att känna med pastorn.

Av förklarliga anledningar, då jagberättaren styr de respektive romanerna, så blir slutet av *Gregorius* lite märkligt. I *Doktor Glas* får man reda på att pastorn faktiskt dör, men i Ohlssons roman slutar det med att pastorn intar ett glas vichyvatten.

När han sträcker fram asken och erbjuder mig ett piller tackar jag och tar emot, och först när jag för det mot munnen slås jag av det ironiska i situationen. Att jag tar emot hjärtmedicin av honom, när jag egentligen hade velat berätta för honom att doktor Lidin inte upptäckte något fel på mitt hjärta. Men jag antar att det är en reflex. Man möter någon som man vill anförtro sig åt, man blir erbjuden någonting, och man tar emot det, i hopp om att det är ett litet men betydelsefullt steg på den långa vägen, från en människa till en annan. [...] Jag sväljer pillret. Vattnet smakar sött och friskt. Jag känner mig redan bättre till mods. Som om jag har tagit just ett litet betydelsefullt steg. Snart kanske jag öppnar munnen och ställer de där frågorna. (Gregorius, s.423)

Detta skulle kunna tolkas som en brist i Ohlssons roman. Om man inte har läst *Doktor Glas* så kan det tänkas att man som läsare går miste om en väldigt stor och vital del av berättelsen. I Söderbergs roman får man samma sekvens beskriven utifrån doktors perspektiv:

I detsamma hörde jag pastorns vattenglas falla omkull på brickan. Jag ville inte se ditåt, men såg ändå hans arm falla slappt ned och hans huvud nicka upp mot bröstet och de bristande vidöppna [...]. (Doktor Glas, s.146)

Berättartekniskt finns det egentligen ingenting som tyder på att pastorn ska dö i Ohlssons roman. Stenborg frågade sig hur någon i sitt dödsögonblick kan agera jagberättare. Om man inte vet hur *Doktor Glas* slutar så skulle slutet på *Gregorius* kunna läsas som att pastorn sitter och berättar vad som utspelade sig en varm sommar några år tidigare. För att slutet ska uppfattas som tvetydigt så måste man sitta inne med förkunskaper om vilket öde som pastorn går till mötes i Söderbergs roman. Men några ledtrådar som säger att pastorn kommer att dö ges inte i Ohlssons roman. Därmed faller Stenborgs argument och kan till och med te sig lite märkligt i sammanhanget.

I en tidigare del av uppsatsen tog jag upp introduktionen till Jean Rhys *Wide Sargasso Sea*. Som det står att utläsa i följande citat menade Hilary Jenkins att det inte var nödvändigt att ha läst *Jane Eyre* för att hänga med i berättelsen:

It is not necessary to have read Jane Eyre in order to enjoy Wide Sargasso Sea, although most readers will know of it. Still, there are some interesting parallels and cross-references.¹⁴

I Rhys fall finns det uppenbarligen såväl paralleller som ”cross-references” men det går att förstå hennes roman separat. När Ohlsson ställs i samband med Söderberg, går det att jämföra med vad Jenkins skrev. Det fungerar på så sätt att man måste ha läst *Doktor Glas* för att till fullo kunna förstå Ohlssons försök till Writing-back. Man kan fråga sig om han verkligen kan ta för givet att hela den svenska befolkningen har läst *Doktor Glas*? Kanske har många som väljer att läsa Gregorius gjort det, eller åtminstone är medvetna om vilket öde som Gregorius går till mötes. Men är detta ett nog starkt argument till att slutet av romanen inte kan utläsas på ett tillfredsställande sätt? Jag kommer att återkomma till detta i mitt följande resonemang men även i slutorden där jag avser reda ut detta ytterligare.

Om man ska tala lite övergripande om vad den fiktiva friheten medför och vad Ohlsson gör, så är det snarast normen i *Doktor Glas* som ändras. I Söderberg ligger fokus som nämnts på huruvida det i vissa fall kan vara berättigat att döda en annan människa för att rädda en annan. I Ohlsson är normen ett porträtt av den åldrade mannen är grunden till romanen. Det finns därmed inte någon liknande övergripande fråga som i *Doktor Glas*, utan det handlar snarare om en person och hans funderingar kring livet. Själva tankarna känns inte heller särdeles kontroversiella utan det är snarare en ganska vanlig person som beskrivs. Nu koncentrerar man sig istället på hur Ohlsson låter pastorns personlighet växa fram under dennes vistelse i Porla. Just dessa tankar om livet som pastorn har, får man som läsare av förklarliga anledningar ingen inblick i då Söderbergs roman läses.

¹⁴ Jenkins, (2001).

3. Slutord

Redan omfånget på Ohlssons roman ger svar nog på frågan om en man som pastor Gregorius har ett liv som är värt någonting. Slutet på Ohlssons roman innefattar, till skillnad från Söderbergs roman, inte pastorns död och detta kritiserar Stenborg på ett lite märkligt sätt:

Ur berättarteknisk synpunkt är detta ett diskutabelt slut. Hur kan man som läsare få veta vad en jagperson i en roman tänker och säger i sitt dödsögonblick.¹⁵

Detta citat kan vid första anblick te sig självklart, men om man har läst Ohlsson roman lite noggrannare ter det sig istället som ett tämligen märkligt uttalande. Hilary Jenkins skrev att Rhys roman går att finna angenäm och värd att uppskatta vid en separat läsning. Det finns dock intressanta paralleller och cross-references som gör det värt att ha läst *Jane Eyre*. Stenborg kritiserar slutet och menar att det är märkligt att jagberättaren kan förtälja om sitt eget öde i sitt dödsögonblick. Utifrån att ha läst Ohlsson roman ett antal gånger kan i alla fall inte jag finna något som styrker att pastorn faktiskt går detta öde till mötes. Istället slutar romanen med att han dricker ett glas vichyvatten, och antagligen därefter reser sig upp för att vandra hemåt. Ohlsson har alltså tagit sitt avstamp i Söderbergs roman för att sedan ge pastor Gregorius utrymme att berätta om sitt liv. Det går alldeles utmärkt att läsa denna roman självständigt men Ohlsson idé bli än tydligare om man har läst *Doktor Glas* i förväg. Poängen framstår då mycket klarare och denna poäng är att Gregorius är värd att leva. Slutet blir därmed ett tydligt uttryck för detta, då pastorn inte dör utan får fortsätta att leva vilket han både förtjänar och är berättigad.

Stenborg efterlyser vidare en ökad grad av självcensur:

Både historiska och fiktiva personligheter borde kunna få åtnjuta någon slags skydd mot klåfingrighet, ett skydd för sin integritet med andra ord. [...] För skönlitterära författare är friheten att omgestalta och fabulera givetvis större, men också i deras fall bör det, som framgått ovan, finnas någon form av självcensur. Att utifrån sätta gränser däremot är varken möjligt eller rekommendabelt. Censur vill ingen ha.¹⁶

Vad det är som gör Stenborg så upprörd över dylik användning av redan existerande litterära gestalter är inte upp till denna uppsats att utröna. Det som kan ifrågasättas i hennes resonemang är dock vad Ohlsson skulle ha gjort för fel. Som tidigare nämnts går det alldeles

¹⁵ Stenborg, (2005).

¹⁶ Stenborg, (2005).

utmärkt att läsa Ohlssons roman som ett självständigt porträtt av den åldrande mannen. Om man således inte använder sig av vetenskapen att pastorn dör i *Doktor Glas*, så finns det ingen anledning att bli upprörd över slutet och hur det berättas ur en jagpersons perspektiv. Det blir då helt enkelt en felläsning från hennes sida.

I syftet till denna uppsats finns det tre frågor formulerade. Den första var:

Vad vill Söderberg respektive Ohlsson säga, argumentera för i sina verk?

Det känns som att detta har behandlats tämligen utförligt i denna uppsats. Om man sammanfattar resultatet så kan Söderbergs roman sägas fokusera på om det är rätt att ta livet av en människa för att rädda en annan. Normen frågar sig helt enkelt om det är rätt att döda en så vedervärdig människa som pastorn.

Det Ohlsson har gjort är att han har givit tillbaks berättigandet att leva till pastor Gregorius. Medan Söderberg avhumaniserar pastorn ger Ohlsson tillbaks den mänskliga värdigheten till honom. Där Söderbergs roman säger att vissa människor är värda mindre än andra visar Ohlsson på att man har rätt att leva trots att man är gammal och anskrämlig. Hela romanen skulle kunna ses som ett bevis på detta berättigande. Om det finns denna mängd stoff att berätta om en människa borde det vara svar nog på huruvida han har rätt till liv. Att sedan pastorns vistelse i Porla medför att en mer älskvärd sida av honom växer fram statuerar bara detta ytterligare. Normen hos Ohlsson blir att det är rätt att låta honom leva.

Detta får mig att komma in på den andra frågan som delvis redan är besvarad:

Hur gör Ohlsson när han för fram sina idéer i förhållande till Söderberg?

Just pastorns vistelse i Porla, som är ett uttryck för den fiktiva frihet som Ohlsson har skapat sig, blir en av de starkaste idébärarna. Det är här pastorn möter Anna och det är här som de mera älskvärda sidorna av honom träder fram. Jag nämnde det nyss men det kan vara värt att poängtera igen att romanen i sig blir ett berättigande. Den handlar om en åldrande man, eller den åldrande mannen, hur han tänker, och vilken plats han har i samhället. I och med att Ohlssons roman är så pass omfattande så visar redan detta på att pastorn har en plats att fylla och att han är värd närhet i sitt liv.

Från att ha behandlat dessa två frågor, som har besvarats genom hela denna uppsats, övergår jag nu till en lite mer spekulativ fråga nämligen:

Varför har Ohlsson författat denna roman?

Givetvis är det svårt att säga något säkert om Ohlssons bakomliggande motiv. En väg att gå bli då att låta författarens egna ord stå som utgångspunkt i ett sådant resonemang. Först kommer dock ett citat som känns relevant i detta sammanhang. I en artikel om *Gregorius* i *Göteborgs-Posten* skriver Daniela Flodman följande:

Ohlssons roman är ett belysande exempel på den amerikanske litteraturprofessorn Harold Blooms teori att författare gärna försöker punktera den litteratur som betytt något för dem.¹⁷

Och själv har Ohlsson antytt att så är fallet:

Jag har läst om den särskilt när jag varit trött på andra böcker, för att påminnas om vad bra litteratur kan vara.¹⁸

I en intervju i *Dagens Nyheter* berättar Ohlsson om ett av de bakomliggande motiven:

Då bestämde jag mig för att skriva något tjockt och episkt om en enda sak och jag skulle säga allt jag visste om detta tills det inte fanns ett kryddmått luft kvar i lungorna.¹⁹

I detta kan man åtminstone finna svar till omfånget på Ohlssons roman. Kanske var det av största vikt att just få berätta så grundligt om pastorn, och kanske är det just detta som medför att man som läsare öppnar upp nya ögon för honom.

I en annan recension i *Dagens Nyheter* skriven, av Ola Larsmo, spekulerar denne i att det förmodligen är Gun-Britt Sundströms exempel som lockat Ohlsson att skriva denna roman.²⁰

Det skulle dock kunna vara lika tänkbart att något annan roman stått som inspiration. Tidigare i uppsatsen har Rhys men även Joyce nämnts och det är väl knappast mindre troligt att någon av dessa skulle kunna ha inverkat på Ohlssons ämnesval.

Apropå det som behandlade angående Bloom, om att ”punktera den litteratur som betytt något” så går detta resonemang att uttyda från det följande citatet:

Tidigare i uppsatsen behandlades introduktionen till Jean Rhys *Wide Sargasso Sea*. Jenkins skrev där att det fanns vissa aspekter i *Jane Eyre* som Rhys hade anmärkningar på. Detta skulle kunna tänkas vara en möjlig orsak till Ohlsson val av ämne. Söderbergs roman ställer en moralisk fråga om människors lika värde i sin roman, där svaret blir att alla människor faktiskt inte har samma värde eller rätt till existens. I följande uttalande av Ohlsson finner man en kritik mot hur pastorn avhumaniseras i Söderbergs roman:

¹⁷ Daniela Flodman, ”Doktor Glas får sig en omgång”, *Göteborgs-Posten* 22/10 2004.

¹⁸ Marie Peterson, ”Med känsla för de ömkansvärda”, *Dagens Nyheter* 22/10 2004.

¹⁹ Peterson, 22/10 2004.

²⁰ Ola Larsmo, ”Pastorn speglad i Glas”, *Dagens Nyheter* 22/10 2004.

Utifrån en av många omläsningar uppstod alltså idén om att skriva pastor Gregorius berättelse, om en avvisad och ratad mans längtan efter kärlek och barn. När man återvänder till en roman som man läst många gånger kan man plötsligt haja till, se det man inte sett förut [...] Genom att skriva denna roman vill jag återskapa Gregorius mänskliga lager.²¹

Det handlar helt enkelt om att Ohlsson vill berätta pastor Gregorius historia. Denne man som till viss del påminner om hur Söderberg framställer doktor Glas i sin roman. I en artikel av Ola Larsmo i *Dagens Nyheter* så står det att läsa att:

Lästa mot varandra blir romanerna "Doktor Glas" och "Gregorius" två speglingar av likartade, självmedlidsam patriarkala psyken.²²

I denna uppsats har en hel del olikheter mellan de två romanerna behandlats. Det går dock inte att frågå att det även finns grundläggande likheter. Pastor Gregorius i Ohlsson och doktor Glas i Söderberg blir två karaktärer som påminner mycket om varandra och till viss del uttrycker samma sak:

Man vill bli älskad, i brist därpå beundrad, i brist därpå fruktad, i brist därpå avskydd och föraktad. Man vill ingiva människorna någon slags känsla. Själen ryser för tomrummet och vill ha kontakt till vad pris som helst. (Doktor Glas, s.80)

²¹ Marie-Louise Samuelsson, "Ohlsson tar avstamp hos doktor Glas", *Göteborgs-Posten* 2004-10-22.

²² Larsmo, 22/10 2004.

Sammanfattning

Syftet med denna uppsats har varit att göra en analys av den dialog som Bengt Ohlssons *Gregorius* (2004) tar upp med Hjalmar Söderbergs *Doktor Glas* (1905).

Det centrala har varit att undersöka hur Gregoriusgestalten förmedlas i dessa två romaner. Frågor som ställts i samband med detta har varit:

Vad vill Söderberg respektive Ohlsson säga, argumentera för i sina verk?

Hur gör Ohlsson när han för fram sina idéer i förhållande till Söderberg?

Varför har Ohlsson författat denna roman?

Som en viktig utgångspunkt i undersökningen har Hilary Jenkins introduktion till Jean Rhys *Wide Sargasso Sea* fungerat. Denna roman är ett av många exempel på så kallad rewriting inom litteraturen.

De slutsatser som framkom av analysen är att normen är vitt skild i Ohlssons och Söderbergs omnämnda romaner. Där Söderbergs *Doktor Glas* kan sägas behandla huruvida det kan vara försvarbart att döda en människa för att rädda en annan, så fungerar Ohlssons roman på ett helt annat sätt. Här står istället pastor Gregorius i centrum och han får möjlighet att berätta om sitt liv. Den avhumanisering som pastorn utsätts för i Söderberg verkar i Ohlsson i motsatt riktning där hans existens får ett berättigande. Han får såväl tid och utrymme att berätta vad det är som format honom till den människa han blivit. Under vistelsen i Porla träffar han Anna som ser honom och de förälskar sig. Denna vistelse är ett utrymme som Ohlsson har skapat sig med utgångspunkt i Söderbergs roman. Jag ser denna episod som ett inslag av så kallad fiktiv frihet.

Varför Ohlsson har författat denna roman är svårt att spekulera i men utifrån hans egna uttalanden i intervjuer står några möjliga förklaringar att finna. Om man ska tro Harold Blooms uttalande om att författare ofta vill slå hål på sina litterära hjältar så passar det bra i detta fall. Ohlsson har nämligen tydligt uttalat att *Doktor Glas* är en av de romaner som han återvänder till för att påminna sig om vad bra litteratur kan vara. Det var även i en av många omläsningar av romanen som han säger sig ha sett Gregoriusgestalten växa fram. Vidare så kan detta kopplas samman med att han därmed såg det som en utmaning att ge sig på denna uppgift. Slutligen kan det inte stickas under stol med att det helt enkelt kan vara så att han har sett ett perfekt ämnesval ur ett spekulationsmässigt perspektiv men detta håller jag som en strikt personlig liten fundering.

Litteraturförteckning

Primärlitteratur

Ohlsson, Björn, *Gregorius*, (Stockholm: Bonnier, 2004).

Söderberg, Hjalmar, *Doktor Glas*, (Stockholm: Bonnier, 2002) första utgåvan 1905.

Sekundärlitteratur

Espmark, Kjell, *Dialoger*, (Stockholm, 1985).

Flodman, Daniela, "Doktor Glas får sig en omgång", [rec. av Bengt Ohlssons roman *Gregorius*], *Göteborgs-Posten* 22/10 2004.

Hjort, Elisabeth, "Att bli en älskande människa", *Trots allt* 2005 nr 1.

Jenkins, Hilary, "Introduction" i Rhys, Jean, *Wide Sargasso Sea*, (London, 2001).

Larsmo, Ola, "Pastorn speglad i Glas", [rec. av Bengt Ohlssons roman *Gregorius*], *Dagens Nyheter* 22/10 2004.

Peterson, Marie, "Med känsla för de ömkansvärda", [intervju med Bengt Ohlsson] *Dagens Nyheter* 16/11 2004.

Samuelsson, Marie-Louise, "Ohlsson tar avstamp hos doktor Glas", *Göteborgs-Posten* 2004-10-22.

Stenborg, Elisabeth "Får man använda historiska och litterära gestalter hur som helst?", *Signum* nr 1, 2005.